

Асистент Сања Тепавчевић, мр

Правни факултет Универзитета у Источном Сарајеву

КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА СИСТЕМА ЗАШТИТЕ ЉУДСКИХ ПРАВА У РЕГИОНИМА

*„Quand je vais dans un pays, je n'examine pas s'il y a des bonnes lois, mais si on execute celles qui y sont, car il y a des bonnes lois partout.“
Montesquieu*

Луј ле Фир је већ тридесетих година прошлог вијека, у вријеме развоја општег међународног права, поставио питање основаности постојања регионалних организација и могућег утицаја регионалних правних поредака на јединство међународног права. У контексту људских права, наговјестио је питање будућег односа регионалних организација према универзалном правном поретку, као и једних према другима. Сматрамо, да је то питање и данас врло актуелно.

Поред универзалног система људских права, који се деценијама развијао и промовисао општеприхваћене стандарде заштите људских права свуда у свијету, развијали су се и регионални системи. Слабости универзалног система, као и потреба за установљењем правила на ужим географским подручјима која се одликују бројним сличностима, основни су мотиви за успостављање регионалних система заштите људских права. Најбржи напредак биљежи систем установљен на тлу Европе, а за њим и амерички и афрички системи. Најспорији је у Азији, гдје још увијек не препознајемо заокружен систем заштите људских права, већ само одређене помаке на том пољу.

Међутим, без потпуне имплементације одредаба сваког од инструмената на територијама држава чланица, не можемо говорити о ефикасном систему заштите људских права. Основни аргумент у прилог развоју институција на нивоу региона је управо потреба за дјелотворношћу које је недостајало на универзалном нивоу. Аутор ће у раду упореди-

ти основне инструменте регионалних система заштите, те ће истаћи сличности и разлике у процесноправном аспекту заштите људских права, с циљем указивања на предности и недостатке у оквиру сваког од регионалних система заштите.

Кључне ријечи: Људска права; Европска конвенција о људским правима; Америчка конвенција о људским правима; Афричка повеља о људским и народним правима; Азијски систем.

1. УВОД

Међународноправна заштитита људских права остварила је шири домаћај тек након Другог свјетског рата, оснивањем прве универзалне политичке организације, Уједињених нација, и доношењем низа аката који су људским правима дали нову димензију. Данас, оправдано се сматра да ниједна држава, без обзира на географске, политичке и друге околности које је карактеришу, не може посматрати људска права као искључиво унутрашње питање. Стога, окупљање држава око заједничке идеје о ефикасној заштити права и слобода, како под окриљем УН, тако и у оквиру регионалних организација, неопходан је и очекиван корак.

Упоредо са развојем универзалног система људских права, развијали су се и регионални системи. С једне стране, најочигледнија слабост универзалног система, која се огледа у непостојању правне санкције за кршење људских права на међународном плану, а, с друге, потреба за установљењем правила на ужим географским подручјима која се одликују бројним сличностима, основни су мотиви за успостављање регионалних система заштите људских права.¹ Неспорно је да су околности током и након Другог свјетског рата, као и доношење Повеље Уједињених нација и Универзалне декларације о људским правима, послужили као инспирација за конституисање регионалних система. Ипак, ваља имати на уму да су се значајне активности у погледу заштите људских права у појединим регионима предузимале много прије установљавања универзалног система.²

¹ Професор Крећа указује на разлоге негативне и позитивне природе који су довели до конституисања регионалних система заштите људских права. – М. Крећа, *Међународно јавно право*, Београд 2010, 584.

² Већ 1907. године, неколико држава на америчком континенту основало је Централноамерички суд правде, који је имао надлежност у споровима између владе и држављана друге државе. Осим тога, Организација америчких држава усвојила је Америчку декларацију о правима и дружностима човјека неколико мјесеци прије усвајања Универзалне декларације. – D. L. Shelton, *Regional Protection of Human Rights*, New York 2010, 16.

Неки од универзалних инструмената који се баве материјом људских права истичу потребу уважавања специфичности појединих региона. Минимални заједнички стандард као услов за постизање шире примјене одредаба о заштити људских права ће се, разумљиво, лакше и брже постићи међу државама које припадају истом региону и, према томе, имају исте или сличне традиционалне, културне или вјерске вриједности. Будући да су географски и историјски ближе и повезаније, државе ће лакше вршити утицај на све друге које не испуњавају преузете обавезе у погледу заштите људских права на својим територијама, а без могућности да се идеолошке разлике користе као изговор за несарадњу.³

Треба поменути и поборнике идеје о универзалном приступу заштити људских права, који као аргументе против успостављања регионалних система најчешће наводе чињеницу да су људска права по свом карактеру универзална и да као таква треба да обезбјеђују истовјетну заштиту права свих лица, без обзира на то гдје се она налазе. Осим тога, као аргумент, наводи се и то да успостављање регионалних система заштите доводи до удупљавања, како инструмената, тако и механизма за заштиту људских права, што може довести до контрадикторности у пракси.⁴

Ипак, у вријеме када поједини дијелови свијета уживају благодети технолошког, културног и сваког другог развоја, док се други и даље суочавају са озбиљним проблемима приликом обезбјеђивања основних права и слобода за достојанствен живот појединца, потребно је више него икад развијати регионалне системе заштите људских права, проучавати њихове специфичности и преносити добра рјешења из једног система у друге. Крајњи циљ, ефикасна заштита људских права, у сваком случају је јединствен, без обзира на то да ли је постигнут путем универзалног или регионалног механизма.

Циљ овог рада је да укаже на тренутно стање у области заштите људских права у свим регионима свијета, посебно анализирајући и упоређујући основне инструменте усвојене у сваком од њих. Универзалност људских права не доводи се у питање јачањем механизма ре-

³ С. М. Cerna, “Universality of Human Rights and Cultural Diversity: Implementation of Human Rights in Different Socio-Cultural Contexts“, *Human Rights Quarterly* 16/1994, 751–752.

⁴ Неке источноевропске земље, као аргумент, наводиле су и чињеницу да би потреба за сарадњом између регионалних институција и ОУН додатно финансијски оптеретила Организацију, док су, с друге стране, поједине земље Запада испољиле бригу да би развој регионалних механизма бацио сјенку на универзални и додатно успорио ратификацију пактова. – М. Dixon, R. McCorquodale, *Cases & Materials on International Law*, New York 2003, 203.

гионалне заштите. Напротив, мишљења смо да тренутно стање људских права у појединим дијеловима свијета, узроковано различитим политичким, економским или друштвеним чиниоцима, захтијева ангажовање како универзалних, тако и регионалних и националних механизма, који једино у координацији једних са другима могу довести до повољног исхода.

2. ОСНОВНИ ИНСТРУМЕНТИ ЗА ЗАШТИТУ ЉУДСКИХ ПРАВА У РЕГИОНИМА

Регионални системи заштите људских права, иако постоје самостално, ипак нису сасвим одвојени једни од других. Базирани су на основним вриједностима универзалног система заштите, што доказују и преамбуле најзначајнијих регионалних докумената: Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, Америчке конвенције о људским правима и Афричке повеље о људским правима и правима народа, које се директно позивају на Универзалну декларацију о људским правима и потврђују потребу заштите људских права и на међународном плану.⁵ Мотивација за заштиту и унапређење људских права у оквиру сваког од региона, али и шире, усљед различитих историјских околности, традиционалних, културолошких, политичких и других специфичности, знатно се разликује. Док Европска конвенција истиче заједничко схватање демократије и политичку традицију, Америчка конвенција наводи „идеал слободног човјека“ кроз уважавање свих права, како грађанских и политичких, тако и економских, социјалних и културних. Афричка повеља је специфична већ у самом називу акта, гдје се у први план стављају и права народа. Посебност преамбуле овог регионалног документа је и у чињеници да садржи изјаве о вијековној историјској неправди коју су трпјели народи Африке.⁶

Описујући „машинерију“ регионалних механизма заштите људских права, професор Браунли примјећује да је Европска конвенција свеобухватан законик заснован на западном либералном моделу, да је амерички систем заштите људских права комплексан јер се састоји од механизма који се преклапају, а да је основни инструмент система у Африци спој елемената претходна два, уз неке своје особености.⁷

⁵ Детаљнију анализу преамбула основних докумената регионалних система вид. у: Ј. Бакшић-Муфтић, *Систем људских права*, Сарајево 2002, 286–290.

⁶ *Ibid.*

⁷ I. Brownlie, *Principles of Public International Law*, New York 2003, 542–545.

2.1. Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода

Будући да је европски систем заправо генусни појам за три начелно одвојена система развијена у окриљу различитих ентитета, Савјета Европе, Европске уније и Организације за европску безбједност и сарадњу, у даљем раду ћемо се бавити анализом система заштите људских права Савјета Европе, као најдјелотворнијег у Европи. Поменути систем је конституисан на темељу јединог свеобухватног инструмента, Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода.⁸

Значај и улога Савјета Европе, као најстарије регионалне организације у Европи, на пољу промоције и заштите људских права су изузетни.⁹ То је, прије свега, захваљујући инструменту усвојеном у оквиру ове организације, на коме почива цјелокупна заштита људских права за милионе грађана Европе. Конвенција за заштиту људских права и основних слобода усвојена је 1950. године у Риму, од стране тринаест држава Савјета Европе, а ступила је на снагу три године касније.¹⁰ Поред овог уговора, под окриљем Савјета Европе усвојени су многи други уговори из ове области, али ипак највећи допринос заштити људских права на европском континенту дала је Европска конвенција о људским правима, и то кроз један специфичан механизам који је на располагању појединцима – посебан судски орган.

Структура Конвенције прилично је једноставна. Текст се састоји од преамбуле и педесет и девет чланова подијељених у три одјељка. Први одјељак се односи на права и слободе, нормиране кроз седамнаест чланова. Конвенција гарантује сљедећа права и слободе: право на живот, забрану мучења, забрану ропства и принудног рада, право на слободу и безбједност, право на правично суђење, право на кажњавање само на основу закона, право на поштовање приватног и породичног живота, слободу мисли, савјести и вјероисповијести, слободу изражавања, слободу окупљања и удруживања, право на склапање брака, право на дјелотворни правни лијек и забрану дискриминације. Други одјељак, од деветнаестог до педесет и првог члана, тиче се ус-

⁸ У даљем тексту, Европска конвенција о људским правима.

⁹ Савјет Европе је регионална међународна организација коју је 1949. године основало десет европских држава с намјером постизања јединства на европском континенту. Државе које су 5. маја 1949. године потписале Статут Савјета Европе биле су: Белгија, Данска, Француска, Ирска, Италија, Луксембург, Холандија, Норвешка, Шведска и Уједињено Краљевство. – D. L. Shelton, 17.

¹⁰ М. Пауновић, Б. Кривокапић, И. Крстић, *Међународна људска права*, Београд 2010, 104.

постављања и функционисања Европског суда за људска права.¹¹ Поред основног текста Конвенције, у годинама које су услиједиле усвојено је још и шеснаест протокола, којима су мијењане или допуњаване одредбе Конвенције. Неки од протокола уносе измјене у материјалноправне одредбе Конвенције, а други су, пак, процесне природе. У кратким цртама ћемо навести предмет регулисања сваког од усвојених протокола.

Првим протоколом усвојеним већ 1952. године, прије ступања на снагу саме Конвенције, листи права и слобода заштићених Конвенцијом додати су још и право на мирно уживање посједа, право на образовање и право на слободне изборе тајним гласањем. Протоколи II и III отворени су за приступање у мају 1963. године, а тичу се права Европског суда за људска права да даје савјетодавна мишљења и поступка пред Комисијом. Исте године, у септембру, усвојен је Протокол IV којим је додатно проширена листа права и слобода кроз одредбе о забрани лишавања слободe због неиспуњавања уговорних обавеза, слободу кретања, забрану изгнанства из сопствене државе и забрану колективног протјеривања странаца. Протокол V из 1966. године допуњује одредбе Конвенције којима се регулише мандат чланова Комисије и Суда. Забрана смртне казне у свим државама потписницама предвиђена је Протоколом VI из 1983. године. Сљедеће, 1984. године, усвојен је Протокол VII, који већ проширеној листи прокламованих људских права и слобода додаје и гаранције у погледу права странаца приликом протјеривања са територије неке државе, затим права у кривичном поступку и права која се тичу супружника. Правила поступка пред Комисијом још једном су допуњена Протоколом VIII из 1985. године. Протокол IX утврђује активну легитимацију појединаца пред судом, а усвојен је 1990. године. Мјере надзора над примјеном одредаба Конвенције побољшане су Протоколом X из 1992. године. Желимо скренути пажњу на чињеницу да су ступањем на снагу Протокола XI 1998. године све одредбе претходних протокола замијењене или допуњене, док је Протокол IX укинут, а Протокол X изгубио своју сврху. Заправо, Протокол XI усвојен је 1994. године с циљем детаљнијег регулисања поступка примјене права и слобода на територијама држава чланица, или другим ријечима с циљем реформе механизма заштите људских права. Протоколом XII, из 2000. године, уведена је општа забрана дискриминације. Двије године касније усвојен је Протокол XIII, којим је укинута смртна казна у свим околностима, што је представљало допуну Протокола VI који је, као изузетак, допуштао смртну казну у вријеме рата. Протокол XIV, отворен за потпис

¹¹ Текст Конвенције за заштиту људских права и основних слобода вид. на http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf, 20. новембар 2013.

2004. године, уноси измјене у рад Суда, с циљем постизања веће ефикасности.¹² Дакле, овим протоколом се мијењају процесне одредбе Конвенције, а ступио је на снагу тек 2010. године, након што је и Русија приступила његовој ратификацији. Петнаести протокол отворен је за приступање у јуну 2013. године и уноси измјене старосне границе за судије, те измјене одредаба о условима прихватљивости појединачних представки. Протоколу XV приступила је двадесет и једна држава, од којих је Ирска једина држава која је и ратификовала поменути протокол.¹³ У овом тренутку последњи, Протокол XVI, усвојен је у октобру 2013. године, а значајан је због чињенице да отвара простор највишим националним судовима да од Суда затраже савјетодавно мишљење о питањима везаним за тумачење или примјену одредаба Конвенције.¹⁴

Конвенција је, као што видимо, прошла дуг развојни пут од њеног доношења до данас. Промјеном прилика у друштву, било је неопходно промијенити приступ у тумачењу саме Конвенције. Још 1978. године, у случају *Tyrer v. United Kingdom*, Суд је навео да је „Конвенција живи инструмент који се мора тумачити у светлу постојећих прилика“.¹⁵

Анализирајући права и слободе гарантоване Конвенцијом и допунским протоколима, видимо да се заштита предвиђа само за она људска права која се сврставају у групу грађанских и политичких права. Као изузетак могло би се навести право на образовање, које спада у групу социјалних и културних права и право на мирно уживање посједа, које је по свом карактеру економско право.¹⁶

Значај Европске конвенције о људским правима није само у чињеници да је њоме гарантована заштита широком спектру права и слобода и за лица која нису држављани земаља чланица Савјета Европе,

¹² У раду В. Шауле дат је преглед активности различитих органа Савјета Европе, - предузетих с циљем повећања ефикасности система заштите људских права, прије приступања изради Протокола XIV. – В. Шаула, „Европски суд за људска права“, *Архив за правне и друштвене науке* 3-4/2006, 1983–1984, фн. 20.

¹³ Преглед усвојених протокола уз Конвенцију вид. у М. Крећа, 588. Детаљна листа свих протокола, са прегледом држава и датума ратификације, преузета са <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ListeTraites.asp?MA=3&CM=7&CL=ENG>, 27. новембар 2013.

¹⁴ Текст Протокола вид. <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=214&CM=7&DF=21/03/2014&CL=ENG>, 20. јануар 2014. године

¹⁵ Д. Поповић, „Аутономни концепти европског права људских права“, *Анали Правног факултета у Београду* 4/2009, 131.

¹⁶ Економска, социјална и културна права су у систему заштите људских права у оквиру Савјета Европе заштићена посебним инструментом, Европском социјалном повељом, која предвиђа посебне механизме контроле. – А. Иванковић, „Увод у Европску конвенцију о људским правима“, *Читанка људских права*, Сарајево 2001, 1-40–141.

већ и у чињеници да су њоме установљени наднационални механизми контроле.¹⁷ У томе се заправо огледа њена инвентивност у односу на претходно усвојене акте на међународном плану. Ни Конвенција, ни њоме успостављени органи немају за циљ преузимање одговорности за заштиту људских права са држава чланица.¹⁸ Циљ им је да обезбиједе додатне гаранције у околностима када државе пропусте да то учине. Још у вријеме стварања основног текста Конвенције, јавиле су се идеје о успостављању посебног органа којем би се појединци директно обраћали и тражили заштиту својих права. О овој, за то вријеме револуционарној идеји, говорио је Тетген, француски посланик у Савјетодавној скупштини Савјета Европе: „Да међународни механизам буде на располагању жртвама, то је једини начин који имамо да убедимо људе и жене Европе да је створено нешто ново и да ће се постићи напредак“.¹⁹

Систем надзора над спровођењем одредаба Конвенције прошао је кроз двије фазе у свом развоју. Прва фаза почиње ступањем на снагу саме Конвенције и траје све до ступања на снагу Протокола XI. У том периоду говоримо о „трипартитној структури механизма надзора и контроле“²⁰ оличеној кроз постојање Европске комисије за људска права, Комитета министара Савјета Европе и Европског суда за људска права. Друга фаза наступа 1998. године, када је на снагу ступио Протокол XI. Комисија је укинута, а Суду је додијељена обавезна надлежност.

2.2. Америчка конвенција о људским правима

Успостављање јединственог система заштите људских права на америчком континенту текло је знатно спорије него на европском. Сматра се да између европских држава постоји већа повезаност у ин-

¹⁷ Знатан број индивидуалних представки долази управо од појединаца који нису држављани ниједне од држава чланица Савјета Европе, а који заштиту својих права проналазе у Конвенцији и механизмима предвиђеним њоме. – Р. Leuprecht, - *Innovations in European System of Human Rights Protection: Is Enlargement Compatible with Reinforcement?*, *Transnat'l L. & Contemp. Probs.* 8, 313–317, 1998. Нав. према D. L. Shelton, 18–19.

¹⁸ Национални правосудни органи и даље имају значајну, чак приоритетну улогу у сфери заштите људских права, будући да је цјелокупан систем Савјета Европе конципиран тако да се активира само уколико адекватна заштита на нивоу држава изостане. – С. Ђајић, „Заштита људских права и слобода у пракси Европског суда за људска права – индивидуална заштита, тумачење Конвенције и ефикасност европског система“, *Гласник Адвокатске коморе Војводине* вол. 73, 7-8/2001, 344.

¹⁹ *Recueil des Travaux*, II 179. Нав. према Д. Поповић, *Европско право људских права*, Београд 2012, 27.

²⁰ М. Крећа, 589.

ституционалном, политичком, економском и културном смислу, те да је било једноставније утврдити заједничке вриједности и добра који ће се новим системом штитити. Насупрот томе су америчке државе, суочене са великим разликама у развоју, не само економском већ и политичком и друштвеном, којима је било много теже постићи сагласност у погледу минимума права и слобода неопходних за достојанствен живот појединца, као и начина на који ће се ефикасност система обезбиједити.²¹

Амерички систем заштите људских права развијен је у оквиру посебне регионалне међувладине организације, Организације америчких држава, основане 1948. године.²² Усвајањем Повеље Организације америчких држава 1948. године и њеним ступањем на снагу 1951. године, постављен је чврст темељ новом правном поретку на америчком континенту. Свих тридесет и пет америчких држава потписнице су Повеље и чланице Организације.²³ Међутим, институционални оквир заштите људских права у америчком регионалном систему није посве јединствен. Разматрање извора у материјалноправном смислу подраумијева анализу аката усвојених од стране америчких држава с циљем регулисања материје људских права у том региону. У радовима америчких аутора најчешће се истиче постојање два система, једног установљеног Повељом, који се примјењује на све државе чланице Организације, а другог Америчком конвенцијом о људским правима, који представља правну обавезу само за државе потписнице.²⁴

²¹ У литератури се наводе три значајна разлога због којих је успостављање система заштите људских права међу америчким државама текло спорије него у Европи. На првом мјесту се наводе велике разлике у развоју земаља тога континента, потом нестабилност унутрашњих поредака знатног броја држава и на крају, али не мање важан разлог, утемељеност доктрине о неинтервенцији у политичкој свијести великог броја мањих земаља америчког континента. За детаљнију анализу потешкоћа у успостављању регионалног система америчких држава вид. у: Д. Јанча, „Развој система међународне заштите човека на америчком континенту“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* вол. 6, 1972, 260.

²² На званичној интернет страници Организације америчких држава (ОАД) наводи се податак да је ОАД најстарија међународна организација која потиче из 1890. године, када је одржана прва Међународна конференција америчких држава и основана Унија америчких република. Усвајање Повеље Организације америчких држава 1948. године означава настанак организације какву данас познајемо. – Детаљније о настанку и развоју Организације вид. на: http://www.oas.org/en/about/who_we_are.asp, 27. новембар 2013.

²³ Повеља ОАД отворена је за потпис 1948. године у Боготи, а измијењена је протоколима који су ступали на снагу 1970, 1988, 1996. и 1997. године. – D. Shelton, 70.

²⁴ У радовима америчких аутора Томаса Бургентала и Дине Шелтон примјењујемо поменути методологију у обради извора правних норми о људским правима.

Америчка конвенција о људским правима усвојена је на специјалној конференцији одржаној у Сан Хозеу у новембру 1969. године, а присуствовали су јој, поред деветнаест држава чланица ОАД, и представници појединих европских држава и међународних организација.²⁵ Конвенција или Пакт из Сан Хозеа, како се још назива, ступила је на снагу у јулу 1978. године, а до данас овај уговор је ратификовало свега двадесет и пет америчких држава.²⁶ Израђена је под великим утицајем претходно усвојених међународних уговора, како на универзалном, тако и на регионалном нивоу. Наиме, у преамбули Америчке конвенције истиче се веза са Универзалном декларацијом о људским правима, те Повељом Организације америчких држава и Америчком декларацијом о правима и обавезама човјека. Занимљиво је да, иако се у преамбули наглашава јединство обје групе права, истичући да „идеал слободног човјека који ужива слободу од страха и сиромаштва, може бити постигнут уколико се створе услови у којима ће свако моћи да ужива своја економска, социјална и културна права, а исто тако и грађанска и политичка права“,²⁷ Конвенција ипак не садржи одредбе о економским, социјалним и културним правима, већ су она регулисана протоколом усвојеним скоро двадесет година касније.²⁸

Текст Конвенције подијељен је у три дијела, од којих се први дио односи на обавезе држава и права којима је пружена заштита, други дио се тиче механизма заштите, а трећи општих и прелазних одредаба. Свакако, најзначајније су одредбе садржане у глави II првог дијела, којима су детаљно регулисана сљедећа грађанска и политичка права: право на правни субјективитет, право на живот, право на човјечно поступање, слободу од ропства, право на личну слободу, право на правично суђење, слободу од *ex post facto* закона, право на накнаду

²⁵ Од држава чланица ОАД, конференцији у Сан Хозеу нису присуствовале Боливија, Барбадос, Хаити, Јамајка и Куба. – Д. Јанча, 266.

²⁶ САД су приступиле Конвенцији 1977. године, али до данас је нису ратификовале. Подаци о државама које су потписале и ратификовале текст Конвенције доступни на: http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights_sign.htm, 27. новембар 2013.

²⁷ “Reiterating that, in accordance with the Universal Declaration of Human Rights, the ideal of free men enjoying freedom from fear and want can be achieved only if conditions are created whereby everyone may enjoy his economic, social, and cultural rights, as well as his civil and political rights...” – Преамбула Америчке конвенције о људским правима.

²⁸ Протокол из Сан Салвадора ступио је на снагу 16. новембра 1999. године, а садржи двадесет и два члана о економским, социјалним и културним правима. Детаљнију анализу положаја економских, социјалних и културних права у америчком систему заштите људских права вид. у: М. F. Tinta, “Justiciability of Economic, Social and Cultural Rights in the Inter-American System of Protection of Human Rights: Beyond Traditional Paradigms and Notions“, *Human Rights Quarterly* Vol. 29, 2/2007, 431–459.

штете, право на приватност, слободу савјести и вјероисповијести, слободу мисли и изражавања, право на одговор, право окупљања, право удруживања, право на породицу, право на име, права дјетета, право на држављанство, право на имовину, слободу кретања и пребивалишта, право на учешће у власти, право на једнаку заштиту и право на судску заштиту.²⁹ Трећа глава посвећена је заштити економских, социјалних и културних права, али само у једном општем контексту кроз обавезу држава да предузму мјере ради обезбјеђења економских, социјалних, културних права, као и права на образовање, у складу са стандардима установљеним Повељом ОАД и Протоколом из Буенос Аиреса.³⁰ Јасно је да скромна и уопштена одредба о заштити економских, социјалних и културних права не испуњава очекивања наметнута преамбулом, но ипак треба имати у виду да велике разлике у економском и друштвеном развоју земаља америчког континента у вријеме усвајања текста Конвенције, па и данас, значајно умањују ефикасност у обезбјеђивању поменутих права.

Не представља само широк спектар заштићених грађанских и политичких права особеност Америчке конвенције у односу на Међународни пакт и Европску конвенцију. Значајне су и одредбе о недерогирајућим правима, чији је каталог дужи него у претходна два документа. Заправо, Америчка конвенција, као и други регионални инструменти, дозвољава државама уговорницама да суспендују своје обавезе и ограниче уживање појединих права и слобода у вријеме рата, јавне опасности или друге ситуације која угрожава независност и сигурност државе. При томе, Конвенција ипак штити најосновнија људска права и слободе и таксативно набраја она права која се не могу суспендовати, без обзира на околности, као и „правна средства која су битна за заштиту недерогирајућих права“.³¹

2.3. Афричка повеља о људским правима и правима народа

„Афрички систем је једини регионални систем који људска права у духу Повеље Уједињених нација третира интегрално, као права по-

²⁹ Глава II Америчке конвенције.

³⁰ Глава III Америчке конвенције.

³¹ „Наведена одредба не овлашћује на суспензију сљедећих чланова: члан 3 (право на правни субјективитет), члан 4 (право на живот), члан 5 (право на хумано поступање), члан 6 (слобода од ропства), члан 9 (слобода од ретроактивне примјене закона), члан 12 (слобода савјести и вјероисповијести), члан 17 (право заснивања породице), члан 18 (право на име), члан 19 (права дјетета), члан 20 (право на држављанство), и члан 23 (право на учешће у власти), или судских гаранција нужних за заштиту тих права.“ – Чл. 27, ст. 2 Америчке конвенције.

јединаца и група, колективна права.³² Основни инструмент у систему, Афричка повеља о људским правима и правима народа, прокламује заштиту колективних права, по чему је специфична у односу на универзални, али и друге регионалне инструменте из области људских права. Такође, значајна разлика између Афричке повеље и Европске и Америчке конвенције је у томе што Повеља осим грађанских и политичких права, штити и економска, социјална и културна права.³³

Повеља се састоји од преамбуле и шездесет и осам чланова подијелих у три дијела. Преамбула упућује на вијековну борбу народа Африке против колонијализма, неоколонијализма, апартејда, ционизма, свих облика дискриминације и настојање да се „оствари потпуно ослобођење Африке“.³⁴

У првом дијелу Повеље нормирана су права и обавезе појединаца и колективитета, што представља специфичност овог документа у односу на друге претходно усвојене регионалне документе из материје људских права. Иако и Америчка конвенција о људским правима нормира обавезе појединаца, ипак карактер дужности прокламованих Афричком повељом чини овај документ посебним. Веома је широк спектар индивидуалних права којима је пружена заштита. На првом мјесту се истиче забрана дискриминације на основу расе, етничке припадности, боје коже, пола, језика, политичког или другог мишљења, националног или социјалног поријекла, богатства или статуса.³⁵ Потом, прокламују се и сљедећа права: право на једнакост пред законом и једнаку правну заштиту, право на достојанство и поштовање, слободу од експлоатације, ропства, трговине робљем, мучења, окрутног, нехуманог и деградирајућег поступања или кажњавања; право на слободу и личну сигурност; право на одбрану које укључује и право на жалбу; пресумпција невиности; право на суђење у разумном року и правично и непристрасно суђење; слобода савјести и вјероисповијести; право на информацију и слободно изражавање мишљења; право удруживања; право окупљања; слобода кретања; право на азил и слободу од масовног протјеривања; право на учешће у власти; право својине; право на рад; право на највећи степен физичког и менталног здравља и право на образовање.³⁶

³² М. Крећа, 585.

³³ *Ibid.*

³⁴ Преамбула Афричке повеље, http://www.au.int/en/sites/default/files/banjul_charter.pdf, 1. децембар 2013.

³⁵ Члан 2 Повеље.

³⁶ Чланови 3 до 17 Повеље.

У члану 18, породица је представљена као „природна заједница и основа друштва“, те је обавеза државе да помаже институцију породице и осигура положај посебно рањивих категорија, старих и немоћних, жена и дјеце.³⁷ Анализом одредаба о заштити неких од претходно наведених индивидуалних права и слобода, примјећујемо ограничења у виду могућности уживања права само у оквиру важећег правног поретка, што може довести до закључка да у посебним околностима поменута права могу бити ускраћена. С друге стране, пак, видимо да Повеља не садржи клаузулу о дерогацији права и слобода у случају ванредног стања.³⁸

Чланови 19 до 26 првог дијела Повеље посвећени су колективним правима. Одредбе ових чланова у великој мјери исказују посебност афричког континента у односу на остале, као и услове у којима се народи Африке налазе. Једнакост народа и забрана доминације једног народа над другим посебно су наглашени у члану 19 Повеље,³⁹ што имајући у виду историјске околности и вијековну потлаченост народа добија посебно значење. Затим, предвиђени су право народа на постојање и самоопредјелјење, слобода одређивања сопственог политичког статуса, право на ослобађање од стране доминације, право располагања сопственим богатством и природним ресурсима, право на економски, социјални и културни развој уз уважавање слободе и заштиту идентитета, право на унутрашњи и међународни мир и сигурност и право на задовољавајуће заштићену животну средину.⁴⁰

Друго поглавље првог дијела Повеље односи се на дужности које се углавном тичу обавезе појединца према породици и друштву, што представља „пресек кроз који се назире функционална међузависност индивидуалних и колективних права“. ⁴¹ У литератури се указује на двије групе дужности које појединац има према тексту Повеље, директну и индиректну.⁴² Листа директних дужности је, према томе, садржана у члану 29 који наводи да је појединац дужан да чува хармоничан развој породице, ради на кохезији и поштовању породице, да

³⁷ Члан 18 Повеље.

³⁸ Т. Buergenthal, *Међународна људска права у сажетом облику*, Сарајево 1998, 131–132.

³⁹ „Сви народи ће бити једнаки; они ће уживати једнако поштовање и имаће иста права. Ничим се неће оправдавати доминација једног народа над другим.“ – Члан 19 Повеље.

⁴⁰ Чланови 20 до 24 Повеље.

⁴¹ З. Павловић, „Неке особености Афричке повеље о људским правима и правима народа“, *Југословенска ревија за међународно право* 1-2/1989, 141.

⁴² М. wa Matua, “The Banjul Charter and the African Cultural Fingerprint: An Evaluation of the Language of Duties”, 35 *Virginia Journal of International Law* 339 (199-5), 368–373. Нав. према М. Dixon, R. McCorquodale, 204–206.

поштује родитеље, потом да служи националној заједници и не угрожава сигурност државе, да чува позитивне афричке вриједности и, коначно, да доприноси промоцији и остварењу националног јединства у свим околностима.⁴³ Индиректне дужности се, пак, тичу ограничавања уживања права и слобода ради слободног уживања права других лица, колективне сигурности, морала и јавног интереса, што упућује на реалност афричких друштава.⁴⁴

2.4. Инструменти за заштиту људских права у Азији

Азијски регион не одликује само одсуство регионалног инструментарија за заштиту људских права, већ и одсуство политичке спремности влада да појединцима и групама обезбиједе заштиту права и слобода прокламованих универзалним инструментима. До 1998. године велики број држава није био приступио пактовима ни најзначајнијим конвенцијама Уједињених нација у области људских права.⁴⁵ Ипак, захваљујући континуираним активностима организације Уједињених нација на регионалном и субрегионалном нивоу, знатан број држава Азије и Пацифика признао је значај регулација материје људских права изван националних оквира.⁴⁶

Што се тиче азијског региона, преоштро би било закључити да на територијама азијских држава појединци не уживају никаква права, те да је поступање државе према њима потпуно арбитарно.⁴⁷ Ријеч је о другачијем односу власти према појединцу, од оног промовисаног „западним моделом“. Још 1993. године, усвајањем Декларације из

⁴³ За преглед дужности појединца вид. члан 27 до 29 Повеље.

⁴⁴ M. wa Matua. Нав. према М. Dixon, R. McCorquodale, 204–206.

⁴⁵ Професорица Шелтон наводи листу од двадесетак држава које до марта 1998. године нису приступиле пактовима УН или Конвенцији против тортуре. – Вид. D. Shelton, 1056.

⁴⁶ На трећем семинару Уједињених нација 1994. године постигнута је сагласност држава о редовном одржавању активности с циљем постизања консензуса о питању заједничких вриједности у области људских права. Детаљније о активностима УН у Азији вид. у: J. Kim, “Development of Regional Human Rights Regime: Prospects for Implications to Asia“, *Human Rights and Creative Leadership, Published by The Tokyo Foundation*, 2009, 72–76.

⁴⁷ Занимљиво је поређење професора Јиа о положају појединих права појединаца на Западу и у Азији. Он, наиме, примјећује како слобода говора није гарантована у азијским државама на исти начин као на Западу, али је зато сигурност људи у Азији много већа него у САД. Закључује да је разлог погрешне представе о положају неких људских права у Азији резултат „сензационалистичких“ извјештаја у медијима. – S. Yee, “The Role of Law in the Formation of Regional Perspectives in Human Rights and Regional Systems for the Protection of Human Rights: The European and Asian Model as Illustrations”, *Singapore Year Book of International Law and Contributors* 8/2004, 163–164.

Бангкока, азијске државе су прихватиле идеју заштите права појединаца, с битном разликом у погледу дефинисања индивидуалних права. Интерес појединца, у азијским друштвима, не може бити претпостављен интересу шире друштвене заједнице.⁴⁸ Међутим, иако су азијске државе још прије једне деценије усвојиле политички документ, какав је Декларација, још увијек нису спремне правно се обавезати регионалним инструментом о људским правима.

Ситуација је нешто боља на субрегионалном плану, односно у оквиру двије постојеће субрегионалне међувладине организације азијских држава. Јужноазијска асоцијација за регионалну сарадњу⁴⁹ основана је 1985. године од стране седам држава.⁵⁰ Иако основана с циљем успостављања економске и привредне сарадње држава чланица, Организација је временом проширила дјелокруг својих надлежности и у материји људских права. Темељ за усвајање инструмената за заштиту права појединаца, заправо, чини Повеља Организације из 1985. године. Један од циљева наведених у Повељи је да „свим појединцима обезбиједи прилику да живе достојанствено и остваре свој пуни потенцијал“.⁵¹ Анализом текста Повеље долазимо до закључка да ова, претходно наведена, уопштена одредба представља једину директну везу Повеље и људских права. Не би било реално ни очекивати више, имајући у виду чињеницу да Бутан, као држава чланица Организације, још увијек није присупила основним универзалним инструментима за заштиту људских права.⁵²

Поред Јужноазијске асоцијације, на тлу Азије је основана и Асоцијација југоисточних азијских држава 1967. године. Организацију чини десет држава чланица.⁵³ Значај ове субрегионалне организације, основане с циљем учвршћивања регионалне сарадње и сигурности и економског развоја, у области људских права се мијењао. Од деведесетих година прошлог вијека, државе чланице Организације су показале спремност да људским правима дају заслужено мјесто у националним оквирима, а тиме и да започну сарадњу на регионалном ни-

⁴⁸ *Ibid*, 161.

⁴⁹ Званични назив организације је South Asian Association for Regional Cooperation – SAARC.

⁵⁰ Уопштено о Организацији и њеном развоју, вид. у: Asian Forum for Human Rights and Development, „SAARC and Human Rights: Looking Back and Ways Forward“, http://www.forum-asia.org/uploads/books/SAARC_PR_body_final.pdf, 3. децембар 2013.

⁵¹ *Ibid.*, 24.

⁵² *Ibid.*, 25.

⁵³ ASEAN Member States, <http://www.asean.org/asean/asean-member-states>, 3. децембар 2013.

воу.⁵⁴ Повеља Организације, као правно обавезујући уговор држава чланица, усвојена је 2007. године, а на снагу је ступила крајем 2008. године. У првом члану Повеље набројани су циљеви Организације, међу којима је и промоција и заштита људских права и основних слобода, „уз дужно поштовање према правима и обавезама држава чланица“.⁵⁵ Међутим, стварних помака у виду усвајања обавезујућих уговора за заштиту људских права, попут оних на универзалном или регионалном нивоу Европе, Америке и Африке, није било. За сада, промоција и едукација јавног и приватног сектора на територијама држава чланица једино су оруђе за борбу против масовног кршења људских права.

3. СЛИЧНОСТИ И РАЗЛИКЕ МЕЂУ РЕГИОНАЛНИМ СИСТЕМИМА ЗАШТИТЕ ЉУДСКИХ ПРАВА

Да би више упоредних система функционисало ефикасно, неопходно је „постојање централног језгра које ће повезивати све те системе, и које ће се састојати од јединствених начела“.⁵⁶ Основни инструменти за заштиту људских права у Европи, Америци и Африци на врло сличан начин систематизују права и слободу чију заштиту регулишу. Евентуалне разлике у овом дијелу су, свакако, резултат различитих историјских околности и културне разноликости. Сама чињеница да су сва три основна инструмента, Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода, Америчка конвенција о људским правима и Афричка повеља о људским правима и правима народа, базирана на основним вриједностима универзалног система заштите прокламованих у Универзалној декларацији, упућује на нужне сличности и блиску везу цјелокупних система регионалне заштите. „... [И]зградња свих модерних система заштите људских права, како на универзалном, тако и на регионалним нивоима, па и на националном плану, имала (је) за извор инспирације управо централни и почетни

⁵⁴ „Значајно је да је, у подршку Бечке декларације, постојао споразум да ASEAN треба да размотри успостављање одговарајућег регионалног механизма људских права.“ – Т. Li-ann, “Implementing Human Rights in Asean Countries: Promises to Keep and Miles to Go Before I Sleep“, 2 *Yale Hum. Rts. & Dev. L.J.* Нав. према D. Shelton, 1065.

⁵⁵ Текст Повеље доступан на: <http://www.asean.org/asean/asean-charter/asean-charter>, 3. децембар 2013.

⁵⁶ Питање односа права креираног у оквиру регионалног система и права формираног на универзалном нивоу, кроз анализу схватања Ле Фира, вид. у: Б. Ракић, „Фрагментација међународног права и европско право – на западу нешто ново“, *Анали Правног факултета у Београду* 1/2009, 124–128.

акт који је успостављен у Уједињеним нацијама (...) а то је Универзална декларација.⁵⁷

Не могу се, свакако, занемарити потпуно различите историјске и друштвене околности које су довеле до усвајања сваког од поменутих инструмената, али дубљом анализом њихове садржине и прегледом структуре увиђамо велику сличност. Наиме, сва три регионална инструмента предвиђају заштиту права „прве“ и „друге“ генерације, уз обавезну забрану дискриминације по било ком основу.

Упоредна анализа регионалних система подразумијева анализу правних норми којима се штити свако појединачно загарантовано право и слобода. Будући да би таква анализа превазишла могућности овог рада, определијели смо се за истицање појединих, посебно важних разлика на два поља, материјалноправном и процесноправном.

3.1. Компарација материјалноправних одедаба основних инструмената за заштиту људских права

Како бисмо истакли једну од разлика у материјалноправном аспекту заштите људских права, анализираћемо одредбе о праву на живот као основном људском праву. Европска и Америчка конвенција изворно су ограничавале, али не и забрањивале, извршење смртне казне. У члану 2 Европске конвенције предвиђено је да „нико не сме бити намерно лишен живота, осим приликом извршења пресуде суда којом је осуђен за злочин за који је ова казна предвиђена законом.“⁵⁸ Сличну одредбу проналазимо и у Америчкој конвенцији, гдје у ставу 2 члана 4 стоји да се у државама које нису укинуле могућност изрицања смртне казне она може изрећи у случају најозбиљнијих злочина, у складу са законом, а у ставу 3 истог члана наведена је забрана поновног увођења смртне казне у државама које су је претходно укинуле.⁵⁹ Тек накнадно усвојеним протоколима, заштита права на живот је учвршћена и смртна казна је укинута. Протокол о укидању смртне казне у Организацији америчких држава усвојен је 1990. године, а у Савету Европе 2002. године.⁶⁰

Афричка повеља, с друге стране, не садржи експлицитну забрану смртне казне, већ у члану 4 прокламује неповредивост људског бића

⁵⁷ Б. Ракић, „Европски суд правде између људских права и борбе против тероризма – однос међународног и европског права“, *Анали Правног факултета у Београду* 2/2009, 180.

⁵⁸ Чл. 2 Европске конвенције.

⁵⁹ Чл. 4 Америчке конвенције. Нав. према D. Shelton, 171.

⁶⁰ *Ibid.*

и забрану произвољног лишавања права на живот.⁶¹ У складу са настојањима Уједињених нација, Афричка комисија је 1999. године усвојила резолуцију којом предлаже државама чланицама потпуно укидање смртне казне.⁶²

3.2. Компарација механизма заштите људских права у регионима

Разлике и сличности између регионалних система заштите људских права посебно су видљиве у процесноправном аспекту заштите, односно у дијелу који се тиче надлежности и функционисања механизма успостављених на основу претходно поменутих инструмената. С обзиром на то да смо акценат ставили на ефикасност заштите права појединаца, указаћемо на одредбе о праву приступа појединаца регионалним институцијама, будући да је право на појединачне представке „камен темељац међународне заштите људских права“.⁶³ Етински примјећује да „без поштовања овог права, концепт владавине права остаје за појединца само илузија“.⁶⁴

Иако у својим почецима ниједан од регионалних система није појединцу пружао могућност директног приступа суду, временом је дошло њиховог унапређења у том погледу.

3.2.1. Европски суд за људска права

Европски суд за људска права успостављен је 21. јануара 1959. године, након што су представници осам земаља уговорница доставили декларације о признању обавезне надлежности Суда, како је било предвиђено тадашњим текстом Конвенције.⁶⁵ Број чланова Суда зависио је од броја држава чланица Савјета Европе, а његов положај и надлежности мијењали су се током времена. У првој фази развоја система заштите људских права у оквиру Савјета Европе, дакле до усвајања Протокола XI, није постојала могућност директног обраћања суду од стране појединаца, већ су њихове представке прво разматране

⁶¹ Чл. 4 Афричке повеље.

⁶² D. Shelton, 170.

⁶³ A. A. Cançado Trindade, *The access of individuals to international justice*, New York 2011, 47–49.

⁶⁴ Р. Етински, „Индивидуалне санкције Савета безбедности Уједињених нација и заштита људских права“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 3/2010, 85.

⁶⁵ Први предмети пред Судом су се нашли тек 1961. године. О историјату суда вид. у: М. Пауновић, С. Царић, *Европски суд за људска права: Надлежност и поступак*, Београд 2007, 39.

пред Комисијом.⁶⁶ О улози суда у том периоду сликовито се изразио John Frowain, потпредсједник Комисије, описавши га као „успавану љепотицу, на коју се често позива али без много утицаја“.⁶⁷

Ступањем на снагу Протокола XI, Суд је постао основни орган надзора над спровођењем одредаба Конвенције на територијама свих земаља чланица Савјета Европе, а „систем Савета Европе постаје једини судски систем контроле грађанских и политичких права у позитивном међународном праву. У том делу неспорно представља и најперфектнији систем, идеални модел заштите у координатама позитивног међународног права“.⁶⁸

Европски суд за људска права је учинио велики напредак седамдесетих година прошлог вијека када је у случају *Vagrancy cases* дозволио правном заступнику подносилаца жалбе да иступи директно пред Судом.⁶⁹ Протоколом IX из 1990. године, појединцу је додијелено *locus standi*, али само у случају да Комисија није успјела да му обезбиједи адекватну заштиту. Коначно, 1998. године, ступањем на снагу Протокола XI, формалноправно је регулисано право појединца на директни приступ Суду. То је, међутим, довело до увећања броја предмета пред Судом и пријетило да угрози ефикасност цијелог система. Управо из тог разлога приступило се изради Протокола XIV, који је на снагу ступио 2010. године и на одређени начин увео „филтре“ приликом процјене прихватљивости поднесака. Триндадо упозорава да под изговором очувања ефикасности у раду Суда може доћи до фаворизовања одређених људских права и подривања права на међународни правни лијек.⁷⁰

3.2.2. Интерамерички суд за људска права

Америчка конвенција о људским правима предвиђа оснивање Интерамеричког суда за људска права, као самосталног органа чији је циљ тумачење и примјена Конвенције. На деветом редовном засједа-

⁶⁶ Члан 44 ранијег текста Конвенције гласи: „Само високе стране-уговорнице и Комисија имају право да поднесу предмет Суду“, нав. према: P. van Dijk, G. J. H. van Hoof, *Теорија и пракса Европске конвенција о људским правима*, Сарајево 2001, 183.

⁶⁷ J. Frowein, “European Intergration Through Fundamental Rights“, 18 *Journal of Law Reform* 5, 8 (1998). Нав. према М. W. Janis, R. S. Kay, A. W. Bradley, *European Human Rights Law*, New York 2008, 74.

⁶⁸ М. Крећа, 589.

⁶⁹ Том приликом, адвокат подносилаца жалбе је критиковао став Комисије. – Eissen, *El Tribunal Europeo de Derechos Humanos*, Madrid, Civitas, 1985. Нав. према А. A. Cançado Trindade, 32.

⁷⁰ *Ibid.*, 37.

њу Генералне скупштине ОАД у октобру 1979. године, усвојен је Статут Суда. На снагу је ступио у јануару 1980. године.⁷¹

Интерамерички суд за људска права посједује двије врсте надлежности. Прва се тиче рјешавања спорова у случају кршења одредаба Конвенције, а друга овлашћења Суда да даје савјетодавна мишљења у погледу тумачења Конвенције или других уговора о људским правима.⁷² Надлежност Суда у поступку рјешавања спорова је факултативна. Дакле, самим чином ратификације Конвенције, државе уговорнице нису аутоматски прихватиле надлежност Суда у будућим међусобним споровима. Да би спор изнијеле пред Суд, државе морају изричито признати јурисдикцију Суда. Чланом 62 Конвенције регулисано је питање начина на који свака држава уговорница може прихватити надлежност Суда у „свим стварима које се тичу тумачења или примјене [ове] Конвенције“.⁷³ Према томе, активну легитимацију пред Судом имају државе уговорнице Конвенције које су прихватиле надлежност Суда и Комисија, чија је обавеза учествовати у свим поступцима пред Судом као бранилац јавног интереса. Појединци у америчком систему заштите људских права, дакле, немају парничну способност пред Судом, и своја права непосредно могу штитити искључиво пред Интерамеричком комисијом за људска права.⁷⁴ Управо због тога, за интерес појединца је значајно да се поступак пред Комисијом спроведе прије изношења предмета пред Суд, о чему свједочи и став Суда у случају *Gallardo*. Наиме, Суд је истакао да Комисија мора спровести поступак по индивидуалним петицијама, прије него се предмет упути Суду, како би се избјегла неједнакост страна у спору.⁷⁵ Прилично је нејасно и даље да ли слична обавеза постоји у случају међудржавних спорова, јер се не би могла истаћи неравноправност странака као аргумент за постојање поменути обавезе, уколико се државе одрекну поступка пред Комисијом и спор изнесу директно пред Суд.

⁷¹ Статут Интерамеричког суда за људска права, <http://www.corteidh.or.cr/index.php/en/estatuto>, 30. новембар 2013.

⁷² А. А. Cançado Trindade, “Le système inter-américain de protection des droits de l’homme: état actuel et perspectives d’évolution à l’aube du XXIe siècle”, *Annuaire français de droit international* 1/2000, 557.

⁷³ Чл. 62 Конвенције.

⁷⁴ О евентуалним нејасноћама у погледу парничне способности неких држава и заштите појединаца у поступцима пред Судом, писао је Т. Buergenthal: „(...) чак и ако је држава прихватила јурисдикцију Суда под условима реципроцитета, може се претпоставити да та резерва не лишава Комисију права да изнесе предмет пред Суд, кад је случај покренут индивидуалном петицијом, а не међудржавном притужбом.“ – Т. Buergenthal, 120.

⁷⁵ Детаље *Gallardo* случаја, вид. у: D. Shelton, 584–587.

У америчком систему заштите људских права, за разлику од европског, појединац и даље нема право директног приступа Суду. Овдје, дакле, можемо констатовати да само државе чланице и Комисија могу упутити предмет Суду, те да је значај питања директног приступа Суду ограничен само на случајеве када је предмет упућен од стране овлашћених субјеката. Почетком 2001. године, на снагу је ступио тренутно важећи Правилник Суда којим је појединцу додијељено *locus standi* пред Судом, али у случајевима на које је упутила Комисија. Дакле, када је поднесак прихваћен, појединци могу подносити захтјеве или доказе током поступка.⁷⁶ Иако је право појединца на директну заштиту пред међународним судом битно ограничено, ипак можемо закључити да нови Правилник Суда представља напредак у односу на ранија рјешења.

3.3. Афрички суд за људска права и права народа

Ступањем на снагу Протокола о успостављању Афричког суда за људска права и права народа,⁷⁷ 2004. године отпочиње ново поглавље за заштиту људских права у Африци. Комисија која је до тада била једини механизам надзора над примјеном одредаба Афричке повеље и других релевантних регионалних и универзалних инструмената, губи епитет једине институције надлежне за положај појединаца и народа у афричком систему и добија одређену врсту појачања у институционалном смислу. Међутим, потпуно је невјероватно да се, чак и прије него је Афрички суд за људска права и права народа предузео иједну активност из дјелокруга својих надлежности, јавила идеја о успостављању новог суда који би носио назив Афрички суд правде и људских права.

Заправо, Конститутивни акт Афричке уније из 2000. године предвиђао је успостављање Афричког суда правде,⁷⁸ надлежног у споровима између држава чланица Уније. Будући да је оснивање Афричког суда за људска права и права народа предвиђено већ раније усвојеном Повељом, у афричким правним круговима постављено је питање основности и реалне потребе постојања двије правосудне институције у Афричкој унији, посебно имајући у виду чињеницу да се надлежности Афричког суда правде и Афричког суда за људска права и права наро-

⁷⁶ А. А. Cançado Trindade, (2011), 41.

⁷⁷ Пун назив документа је: *The Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Establishment of the African Court on Human and Peoples' Rights*.

⁷⁸ Чл. 18 Конститутивног акта Афричке уније, http://au.int/en/sites/default/files/ConstitutiveAct_EN.pdf, 1. децембар 2013.

да у поједним сегментима преклапају.⁷⁹ Стога, приступило се изради аката о оснивању јединственог суда на афричком континенту.

Протокол о статусу Афричког суда правде и људских права усвојен је 1. јула 2008. године, а на снагу ће ступити након ратификације од стране петнаест држава чланица Уније.⁸⁰ До данас, Протокол су ратификовале само три афричке државе.⁸¹

Дакле, до ступања на снагу поменутог протокола, Афрички суд за људска права и права народа наставиће нормално да функционише, с циљем допуне надлежности Афричке комисије на пољу заштите права појединаца и колективитета. За разлику од европског и америчког система, појединац се може наћи пред Афричким судом само уколико је држава изричито признала надлежност Суда. Дакле, да бисмо могли говорити о ефикасној заштити доступној свим појединцима у Африци, потребно је да државе чланице учине напредак и прихвате надлежност Суда у случају кршења људских права.⁸²

4. ЗАКЉУЧАК

У овом раду покушали смо, у кратким цртама, анализирати основе темељних инструмената за заштиту људских права у сва четири региона и истаћи значај „централног језгра“ за развој регионалних система заштите људских права. Видјели смо да је постојање великих разлика, како у историјском, тако и у политичком, културном, економском и другом положају сваког од региона, битно утицало на развој механизма заштите у оквиру њих, али да упркос томе, тежња за

⁷⁹ Примјер преклапања надлежности два суда у афричком систему је у случајевима нарушавања слободе кретања држављана једне државе чланице Уније на територији друге или у случајевима заштите имовинских права. Детаљнију анализу односа Афричког суда правде и Афричког суда за људска права и права народа вид. у: М. Hansungule, “African courts and the African Commission on Human and People’s Rights“, *Human Rights in Africa: Legal perspectives on their protection and promotion* (eds. A. Boesl, J. Diescho), Macmillan Education Namibia 2009, 234–237.

⁸⁰ Чл. 9 Протокола о статусу Афричког суда правде и људских права, http://au.int/en/sites/default/files/PROTOCOL_STATUTE_AFRICAN_COURT_JUSTICE_AND_HUMAN_RIGHTS.pdf, 1. децембар 2013.

⁸¹ Листа држава које су приступиле Протоколу о статусу Афричког суда правде и људских права доступна је на страници Афричке уније, <http://www.africa-union.org/root/au/Documents/Treaties/list/Protocol%20on%20Statute%20of%20the%20African%20Court%20of%20Justice%20and%20HR.pdf>, 1. децембар 2013.

⁸² Однос афричког система заштите људских права према америчком и европском, током осамдесетих година прошлог вијека вид. у: В. О. Okere, “The protection of human rights in Africa and the African Charter on Human and Peoples’ Rights: A comparative analysis with the European and American Systems”, *Human Rights Quarterly* vol. 6, 2/1984, 141–159.

праведнијим и правно уређенијим друштвом и поштовањем основних права и слобода појединца представља нужност свугдје у свијету.

Генерални закључак је да азијске државе, упркос све већем одзиву активностима Уједињених нација, ипак нису спремне за успостављање регионалних механизма који би вршили надзор над њима. Врло често је културна разноликост међу друштвима у Азији служила као изговор за масовна кршења људских права.⁸³ Према томе, да би дошло до успостављања регионалног механизма у Азији, неопходно је да владе азијских држава промијене поглед на питања права и слобода, те им дају приоритет у односу на традиционалне вриједности или појединачне политичке интересе.

Мишљења смо да ће свака промјена у односу Уједињених нација и њених органа према одређеном конкретном праву или слободи временом довести до промјене и на регионалном плану. Регионални системи заштите људских права не функционишу изоловано већ у координацији један са другим. Међутим, прожимање одредаба регионалних и универзалних инструмената не треба посматрати као угрожавање било ког система нити умањивање ефикасности појединих механизма, већ искључиво као потпунију заштиту права појединаца.⁸⁴ У блиској будућности очекујемо озбиљније ангажовање држава азијског региона на успостављању субрегионалних, ако не регионалног, система заштите људских права, по узору на већ постојеће, европски, амерички и афрички.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

Библиографске референце

1. Бакшић-Муфтић, Јасна, *Систем људских права*, Фонд отворено друштво БиХ – Правни центар ФОД БИХ, Магистрат, Сарајево 2002;
2. Brownlie, Ian, *Principles of Public International Law*, Oxford University Press, New York 2003;
3. Buergenthal, Thomas, “International and Regional Human Rights Law and Institutions: Some Examples of Their Interaction“, *Tex. Int'l LJ* 12/1977;

⁸³ Детаљну анализу изазова и препрека успостављању ефикасног механизма заштите људских права у Азији вид. у: J. Kim, 82–87.

⁸⁴ Наиме, уколико је држава приступила и универзалном и регионалном инструменту за заштиту људских права, који при томе гарантују заштиту различите ширине, јасно је да тиме преузима већу обавезу, што свакако иде у прилог појединцу чија права су предмет регулација. – Т. Buergenthal, “International and Regional Human Rights Law and Institutions: Some Examples of Their Interaction“, *Tex. Int'l LJ* 12/1977, 323 и даље.

4. Buergenthal, Thomas, *Међународна људска права у сажетом облику*, Magistrat Sarajevo, Constitutional and Legislative Policy Institute Budapest, Sarajevo 1998;
5. Van Dijk, Pieter, Van Hoof, Godefridus J. H., *Теорија и пракса Европске конвенција о људским правима*, Muller, Sarajevo 2001;
6. Dixon, Martin, McCorquodale, Robert, *Cases & Materials on International Law*, Oxford University Press, New York 2003;
7. Ђајић, Сања, „Заштита људских права и слобода у пракси Европског суда за људска права – индивидуална заштита, тумачење Конвенције и ефикасност европског система“, *Гласник Адвокатске коморе Војводине* 7-8/2001;
8. Етински, Родољуб, „Индивидуалне санкције Савета безбедности Уједињених нација и заштита људских права“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 3/2010;
9. Иванковић Александра, „Увод у Европску конвенцију о људским правима“, *Читанка људских права*, Центар за људска права Универзитета у Сарајеву, Сарајево 2001;
10. Janis, Mark W., Kay, Richard S., Bradley, Anthony W., *European Human Rights Law*, Oxford University Press, New York 2008;
11. Јанча, Дејан, „Развој система међународне заштите човека на америчком континенту“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* вол. 6, 1972;
12. Kim, Jina, “Development of Regional Human Rights Regime: Prospects for Implications to Asia“, *Human Rights and Creative Leadership, Published by The Tokyo Foundation*, 2009;
13. Крећа, Миленко, *Међународно јавно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Центар за издаваштво и информисање, Београд 2010;
14. Okere, Obinna B., “The protection of human rights in Africa and the African Charter on Human and Peoples' Rights: A comparative analysis with the European and American Systems”, *Human Rights Quarterly* vol. 6, 2/1984;
15. Павловић, Зоран, „Неке особености Афричке повеље о људским правима и правима народа“, *Југословенска ревија за међународно право* 1-2/1989;
16. Пауновић, Милан, Кривокапић, Борис, Крстић, Ивана, *Међународна људска права*, Правни факултет Универзитета у Београду, Центар за издаваштво и информисање, Београд 2010;
17. Пауновић, Милан, Царић, Славољуб, *Европски суд за људска права: Надлежност и поступак*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2007;
18. Поповић, Драгољуб, „Аутономни концепти европског права људских права“, *Анали Правног факултета у Београду* 4/2009;

19. Поповић, Драгољуб, *Европско право људских права*, Службени гласник, Београд 2012;
20. Ракић, Бранко М., „Европски суд правде између људских права и борбе против тероризма – однос међународног и европског права“, *Анали Правног факултета у Београду* 2/2009;
21. Ракић, Бранко М., „Фрагментација међународног права и европско право – на западу нешто ново“, *Анали Правног факултета у Београду* 1/2009;
22. Shelton, Dinah, *Regional Protection of Human Rights*, Oxford University Press, New York 2010;
23. Tinta, Monica Fera, “Justiciability of Economic, Social and Cultural Rights in the Inter-American System of Protection of Human Rights: Beyond Traditional Paradogms and Notions“, *Human Rights Quarterly* vol. 29, 2/2007;
24. Hansungule, Michelo, “African courts and the African Commission on Human and People’s Rights“, *Human Rights in Africa: Legal perspectives on their protection and promotion* (eds. A. Boesl, J. Diescho), Macmillan Education Namibia, 2009;
25. Cançado, Trindade Antonio Augusto, “Le système inter-américain de protection des droits de l’homme: état actuel et perspectives d’évolution à l’aube du XXIe siècle“ *Annuaire français de droit international* 46, 1/2000;
26. Cançado, Trindade Antonio Augusto, *The access of individuals to international justice*, Oxford University Press, New York 2011;
27. Cerna, Christina M., “Universality of Human rights and Cultural Diversity: Implementation of Human Rights in Different Socio-Cultural Contexts“, *Human Rights Quarterly* 16/1994;
28. Шаула, Валерија, „Европски суд за људска права“, *Архив за правне и друштвене науке* 3-4/2006;
29. Yee Sienho, “The Role of Law in the Formation of Regional Perspectives in Human Rights and Regional Systems for the Protection of Human Rights: The European and Asian Model as Illustrations“, *Singapore Year Book of International Law and Contributors* 8/2004.

Интернет извори

1. European Convention on Human Rights, http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf;
2. Council of Europe, List of the treaties coming from the subject-matter: Human Rights (Convention and Protocols only)
3. <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ListeTraites.asp?MA=3&CM=7&CL=ENG>;
4. Protocol No. 16 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms

5. <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=214&CM=7&DF=21/03/2014&CL=ENG>;
6. Organization of American States, Who we are
http://www.oas.org/en/about/who_we_are.asp;
7. American Convention on Human Rights
http://www.oas.org/dil/treaties_B32_American_Convention_on_Human_Rights_sign.htm;
8. African Charter on Human and People’s Rights,
http://www.au.int/en/sites/default/files/banjul_charter.pdf;
9. SAARC and Human Rights: Looking Back and Ways Forward,
http://www.forum-asia.org/uploads/books/SAARC_PR_body_final.pdf;
10. ASEAN Member States, <http://www.asean.org/asean/asean-member-states>;
11. Charter of the Association of Southeast Asian Nations,
<http://www.asean.org/asean/asean-charter/asean-charter>;
12. Statute of the Inter-American Court of Human Rights,
<http://www.corteidh.or.cr/index.php/en/estatuto>;
13. Constitutive Act of the African Union,
http://au.int/en/sites/default/files/ConstitutiveAct_EN.pdf;
14. Protocol On The Statute Of The African Court Of Justice And Human Rights,
http://au.int/en/sites/default/files/PROTOCOL_STATUTE_AFRICAN_COURT_JUSTICE_AND_HUMAN_RIGHTS.pdf;
15. African Union, List of Countries which have signed, ratified/acceded to the Protocol on the Statute of the African Court of Justice and Human Rights, <http://www.africa-union.org/root/au/Documents/Treaties/list/Protocol%20on%20Statute%20of%20the%20African%20Court%20of%20Justice%20and%20HR.pdf>

Assistant Sanja Tepavčević, LL.M.

Faculty of Law, University of East Sarajevo

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE SYSTEMS FOR PROTECTION OF HUMAN RIGHTS IN THE REGIONS

Summary

*„Quand je vais dans un pays, je n’examine pas s’il y a des bonnes lois, mais si on execute celles qui y sont, car il y a des bonnes lois partout.“
Montesquie*

The aim of the paper is to highlight the current situation in the field of human rights in all regions of the world, especially by analyzing and comparing the basic instruments adopted in each of them. The general conclusion is that the universality of human rights is not questioned by streng-

thening mechanisms for regional security. Quite the contrary, we believe that the current position of human rights in certain parts of the world, due to various political, economic or social factors demands commitment of universal, as well as regional and national mechanisms, which could lead to a favorable outcome only in coordination with each other.

In the first part of the paper, author gave brief analysis of the mayor instruments in the field of human rights adopted in Europe, America and Africa. Likewise, the author devoted a considerable attention to the region of Asia, which lacks a developed system on the regional level, but shows significant steps towards the advancing of the sub-regional mechanisms.

The central part of the paper is related to the comparison of the regional systems on the substantive and procedural level. In order to highlight one of the differences in the substantive aspect of the protection of human rights, the author analyzed the provisions on the right to life as a basic human right. On the other hand, the differences and similarities between the regional systems of human rights protection are especially visible in the procedural aspects of protection or in part concerning the jurisdiction and functioning of the mechanisms established by the above-mentioned instruments. Given the fact that we put the emphasis on the efficiency of the protection of individual rights, the author pointed out to the provisions on the right of individual access to regional institutions since the right of individual petition is "the cornerstone of the international protection of human rights".

The general conclusion is that regional human rights protection systems do not operate in isolation, but in coordination with each other. However, the permeation of the provisions of regional and universal instruments should not be seen as a threat to any of the systems or as the reduction of the effectiveness of the various mechanisms, but only as a step toward complete protection of individual rights. In the near future we expect serious engagement of Asian countries to establish a sub-regional, if not regional, human rights protection system, modeled on existing European, American and African systems.

Key words: *Human Rights; European Convention on Human Rights; American Convention on Human Rights; African Charter on Human and People's Rights; Asian system.*